

Александар Б. Васиљевић
Институт за европске студије, Београд
aco.vasiljevic96@gmail.com
ORCID ID: 0009-0003-9167-6224

СТО ГОДИНА ОД НАЦРТА КОНСТИТУТИВНЕ ПОВЕЉЕ: ПРАВНО УРЕЂЕЊЕ ДО X ВЕКА И ЊЕГОВ ОДРАЗ НА АКТУЕЛНИ ИЗВОР ПРАВА

Сажетак: *Нацрт Конститутивне повеље Свете Горе (1924.) је правни акт који 2024. године обележава стогодишњи јубилеј. Аутор у истраживању примењује компаративистички приступ правном уређењу Свете Горе до X века и његовом ефекту на актуелни извор права. Облици светогорског уређења, засновани на Каледри цара, Атанасијевом и Цимискијевом указу, успели су да се у фрактментима одрже упркос војним окупацијама, политичким и другим околностима. Реулисање правног субјективитета над Атонским полуострвом, круцијална је околност и најважнији прилог настанку предметног извора права. Аутор нас упознаје са широким опусом уставно-правних решења прописаних Конститутивном повељом, као и са Декретом којим је држава Грчка званично потврдила и представила најзначајнији светогорски правни акт. Циљ аутора је да истраживањем подстиакне стручну јавност на обележавање двоструког јубилеја 2026. године: сто година од доношења и сто година примене Конститутивне повеље.*

Кључне речи: *Света Гора, Нацрт Конститутивне повеље, Монашка заједница, правни субјективитет.*

„Ни једно место на земљи се са овим
не може упоредити“
(Свети владица Николај Велимировић)

1. УВОД

Познавање правног поретка Свете Горе, елементарни је услов изучавања и научног приступа Атонском полуострву. Његове правне особености

уочљиве су најпре у аутономном статусу унутар већ аутономног режима унутар Грчке, а затим и у особеностима унутрашње организације (посебна дозвола за улазак – *diamonitigon*, забрана приступа женама – *аватон*).¹

Атипичан облик светогорског уређења обликовао се и развијао под одређеним историјским и политичким условима.² Све промене могу се поделити у две велике групе, од којих се једна односи на природну заштиту Византије и Грчке државе, а друга су стране окупације Франака, Бугара, Каталонаца, Срба, Турака. И једна и друга група су оставиле значајан траг у обликовању тренутно важећег Статута Свете Горе, односно Конститутивне повеље из 1926. године, што је и потврђено последњим чланом (чл. 188. ст. 2).³

У средишту овог истраживања је правноисторијски и упоредноправни приступ Конститутивној повељи из визуре односа са првобитним уређењем монаштва на Светој Гори. Другим речима, циљ је да се истраживањем утврди да ли су се и у којој мери многобројне окупације и политичке промене одразиле на садржину тренутно важећег извора права. Комплексност ових утицаја посебно се уочава код тзв. „атонског питања“, односно међународноправног дефинисања статуса Свете Горе након 1912. године. Стицање правног субјективитета Републике Грчке (у наставку РГ), над Светом Гором, залог је успешности и дуготрајности првог следећег Статута. Све то потврђује релевантност нашег истраживања у коме је циљ да се кроз означавање стогодишњице од настанка Нацрта Конститутивне повеље (2024.), припремимо за стогодишњи јубилеј њеног важења и примене, који ће се обележити 2026. године.

¹ Више о особеностима унутрашње организације види у: Ioannis Konidaris, *The Monastery of Athos Avaton*, εκδ. Εκδόσεις Α. Σάκκουλας, Atina 2000, 215 – 226.

² Олег Зиньковский, „Статус афона и возможные угрозы ему в современном мире“, *Православие РУ*, Москва 2011. Доступно на: <http://www.pravoslavie.ru/47653.html> (приступ: 12. 03. 2024.)

³ У овом истраживању аутор анализирали правни извор назива Конститутивном повељом и Статутом. Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве је 1959. године издао превод овог документа чији наслов гласи: „Устав Свете Горе Атонске“. У члану 188, став 2 се каже да: „Овај Устав ступа на снагу кад га овери Свештена општина и потврди држава. Он проистиче из царских хрисовуља и типика, патријаршијских синђелија, султанских фермана, важећег општег правилника и древних монашких закона и поредака. Састављен је месеца маја 1924. године од петочланог дуплог сабора Свете Горе“, види у: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, *Устав Свете Горе Атонске*, Београд 1959, 69.

О спорној правној природи овог документа види у: Драгутин Аврамовић, „Света Гора – између аутономности и државности“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 47/2, Нови Сад 2013, 434.

2. ПОДЕЛА ВЛАСТИ НА СВЕТОЈ ГОРИ

У Православном предању, Света Гора је јединствени центар православног хришћанства, где се духовне вредности и традиција брижљиво чувају и умножавају више од хиљаду година.⁴ Света Гора је у духовном смислу под јурисдикцијом Васељенске патријаршије, што је интригантна особеност из разлога што су јурисдикцијска и законодавна овлашћења у рукама органа који припада страниј територији.⁵ На богослужењима се помиње име васељенског патријарха, што своје порекло и корене црпи из периода Византије.⁶ Основна подела манастира на Светој Гори према унутрашњој организационој структури је на идиоритмијске и општежитељне, што је посебан изазов за перспективу анализе античког статуса Свете Горе који се перцепира модерним грчким правним поретком, и представља изазов за период у коме се налазимо.⁷

Самоуправа Свете Горе подељена је на самоуправу првог и другог степена. Самоуправу првог степена сачињавају двадесет манастира са тачно дефинисаним бројем односно хијерархијским редом. Сваким манастиром управљају игуман и сабор стараца – герондија, без права на мешање било кога изван манастира.⁸ Самоуправу другог степена чине лица која се налазе на полуострву (монаси, клирици и лаици). Чланови другог степена самоуправе бирају се искључиво од стране двадесет манастира без права интервенције других органа.

Најважнији орган другог степена самоуправе је Свештена општина са седиштем у Кареји, у згради у којој су смештени државни органи и одређени број кућа. Свештену општину сачињавају двадесеторица представника свих манастира на Светој Гори са једногодишњим мандатом. Управна и судска власт које јој припадају указују да је Свештена општина заправо Влада Свете Горе.

⁴ Nataliya Semenova, Ekaterina Kiseleva, Aleksandr Solntsev, „Legal Status of Mounth Athos and Modern Challenges“, *International Conference on Politics, Economics and Management* (eds. Dina Elshenawi and Darko Vukovic), Zhengzhou 2019, 217.

⁵ Διονύσης Μοσχόπουλος, „Το νομικό καθεστώς του Αγίου Όρους, μία κριτική αποτίμηση στο πλαίσιο της θεολογικής σκέψης, της νομικής κοινωνιολογίας και της θεσμικής θεωρίας του νόμου“, *Αγάπης αντιδωρον, Μνήμη Μητροπολίτου κυρού Γερασίμου Φωκά, Ιερά Μητρόπολις Κεφαλληνίας Αργοστόλι* 2019, 367.

⁶ Види члан 5. у: Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Усїав Свєїє Горе Айїонске*, 6. Уп. Онуфрије Хиландарац, *Свєїїорски боїослужбени Усїав*, Крагујевац 2012.

⁷ „General information about Mounth Athos“, *Афонский Православный Паломнический Центр “СВЯТОГОРА”*, Москва 2015. Доступно на: <https://sviatogora.com/general-information-mount-athos/> (приступ: 19. 03. 2024.)

⁸ Хараламбос К. Панастиатис, „Савремени правни статус Свете Горе“, *Зборник радова Визанιολογικοї инсїиуїи 41/1*, Београд 2004, 528.

Извршни орган власти Свештене општине је у рукама Свете епископије, коју чине четири монаха као представника групе манастира чији је мандат на снази. Власт прелази од једног манастира до другог зависно од поделе на пет група по четири манастира (Четворница).⁹ Свака четворница образује епископију чији мандат траје годину дана.¹⁰

Светом епископијом председава и руководи Прот или Протоeпископ, који је први међу једнаким и не доноси одлуке без остала три представника Епископије, а ово доказује и то што сваки од њих поседује део светогорског печата (свако по једну четвртину), и једино уколико су заједно печат је комплетан, а практично и њихово деловање је потпуно легитимно.

Надзорна власт на Светој Гори припада гувернеру и Васељенској патријаршији. Гувернер је државни службеник са седиштем у Кареји, коме је поверен статус надзора над поштовањем управне функције у оквиру светогорског статуса. Делатност гувернера је у контроли Државног савета РГ. Са друге стране надзор духовне природе поверен је Васељенској патријаршији, у којој се обављају избори, оставке и отпусти игумана, чланова сабора, као и издавање дозвола о служењу клирика на Светој Гори, истраживања у архивима, библиотекама, ризницама и др.

Законодавну власт на Светој Гори има Ванредни двадесеточлани сабор, односно Скупштина коју сачињава двадесеточлана група која се по правилу састаје два пута годишње. Делатност Сабора везана је за уређење разних појединачних питања везаних за канонске и уставне одредбе, која се затим прослеђују гувернеру, а одобрава их надлежни министар са световне, односно Васељенска патријаршија са духовне стране. Законодавна власт се на Светој Гори испољава на основу Конститутивне повеље (1926.), Устава Републике Грчке (105 чл.) и важећих канонских одредби.

Судску власт врше различита тела и то не само на Светој Гори, већ и изван њених граница. Судови на Светој Гори имају грађанску, кривичну и црквену јурисдикцију. Светогорски судови могу бити манастирски, општински и судови Свете епископије. Спорови из приватног права суде се пред државним, грађанским судовима (првостепени на Халкидици, другостепени Апелациони у Солуну). Тежа кривична дела суде се пред световним судо-

⁹ Групе су следеће:

- 1) Велика Лавра, Дохијар, Ксенофонт, Есфигмен
- 2) Ватопер, Кутлумуш, Каракал, Ставроникита
- 3) Ивион, Пантократор, Филотеј, Симонопетра
- 4) Хиландар, Ксиропотам, Свети Павле, Грегоријат
- 5) Дионисијат, Зограф, Пантелејмон, Касатамонит;

Види у: Атанасије Ангелопулос, *Монашка заједница Свете Горе*, Манастир Хиландар, Света Гора Атонска, 1997, 62.

¹⁰ Х. К. Папастатис, 529.

вима, а сва остала дела, као што су разни духовни спорови и лакша кривична дела решавају се на самом полуострву, и зависности од тежине. Једноставнији случајеви се решавају у манастирима, а они комплекснији на Сабору.¹¹ Најсложеније црквене и дисциплинске кривице суде Васељенски патријарх и Свети архијерејски Синод, док је свештена општина задужена за спровођење истражног поступка и радње.¹²

3. СВЕТОГОРСКО УРЕЂЕЊЕ ДО X ВЕКА И ЊЕГОВ УТИЦАЈ НА ТРЕНУТНО ВАЖЕЋУ КОНСТИТУТИВНУ ПОВЕЉУ

3.1. Катедра стараца

Под Катедром стараца се подразумева најстарији, односно први орган власти на Светој Гори. Претпоставља се да су први монаси настанили Атонско полуострво крајем VIII века.¹³ Катедра стараца постојала је од краја VIII века, до средине IX века, када је распуштена услед миграције монаштва са севера полуострва у средишњи део, у Месу (данашња Кареја).¹⁴ Катедру стараца односно „Сеоска имања са зградама“, чине старци околних области који су се под председништвом Прота саборски окупљали три пута годишње, и то на празнике Божића, Васкрса и Успења Пресвете Богородице.¹⁶ Централни храм у коме су се окупљали називали су катедром, тако да бисмо и Катедру стараца могли разумети као зграду храма у којој се окупљају старци ради доношења важних одлука. Управо је овај начин најстарији облик устројства и организације на Светој Гори.¹⁷

Светогорски облик организације „Катедра стараца“, сачињавала су три најважнија органа управе, а то су Прот, Савет и Сабор. Прот је имао многобројне функције од додељивања земљишта манастирима, преко извршења судске власти, све до представљања посредника између монаха и државне

¹¹ Христу Панајотис, *Свети Гора АѠонска*, Задужбина Светог манастира Хиландара, Београд 2009, 333.

¹² Више о извршној, надзорној и судској власти види у: Eugenia Kermeli, *Central administration versus provincial arbitrary governance: Patmos and Mount Athos monasteries in the 16th century*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

¹³ Мирјана Живојиновић, „Почеци светогорског монаштва (Од краја VIII до друге половине IX века)“, *Казивања о Светој Гори*, Просвета, Београд 1995, 12.

¹⁴ А. Ангелопулос, 56.

¹⁵ Далибор Ђукић, *Правноисторијска анализа сѠаиѠуса и оѠианизације светѠгѠорске монашке заједнице*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2016, 15.

¹⁶ А. Ангелопулос, 56.

¹⁷ Χρήστος Κτενάς, *Τα εν Αγίω Όρει ιερά καθιδρύματα και ο διέπων αυτά οργανισμός*, Θεσσαλονίκη 1925, 9.

власти.¹⁸ Заједно је са Саветом и Сабором учествовао у доношењу најважнијих одлука. Делатност Сабора заснована је на основним принципима православне вере, према којима важи да се важне одлуке у цркви не доносе појединачним нахођењем већ саборским гласањем. Савет Катедре стараца се односи на групу монаха који су учествовали заједно са Протом у доношењу важних одлука. Савет су сачињавали сви игумани монашких насеобина на Атосу, а поред њих и најистакнутији старци и монаси.¹⁹

Фрагменти првобитног светогорског уређења и начина организације постоје и према Конститутивној повељи из 1926. године. Обриси су уочљиви у надлежностима Свештене општине и Свете епископије, које данас обављају дужности које су у Катедри стараца припадале Проту и Савету, док је најважнија улога Сабора до данас остала непромењена на Светој Гори.²⁰ Аргументи ових ставова доступни су у тексту тренутно важеће Конститутивне повеље и то у члановима 7, 8, 11.

Чл. 7.

*У Свѡјој Гори ѡравду деле манастирске власѡи и Свѡщѡени ѡроѡшѡи сем кривичних дела, која сѡдају ѡод надлежне ѡрађанске државне судове и суде се као од вајкада у Солуну.*²¹

Чл. 11.

*Свѡщѡени ѡроѡшѡи Свѡше Горе, чија ѡрава ѡроѡисују сѡеѡијалне одредбе овој Усѡава, сасѡављен је од двадесѡи ѡредсѡавника свѡщѡених манастира, ѡо један из свакој манастира; он заседа у Кареји и ѡерманенѡно је ѡело ѡознаѡо ѡод именом Свѡщѡена ѡѡѡѡина Свѡше Горе Аѡонске.*²²

3.2. Типик манастира Велике Лавре Светог Атанасија Атонског

Свети Атанасије Атонски је на Свету Гору дошао 957. године, а шест година касније оснива манастир Велику Лавру. Манастир добија потпуну самосталност, а проглашен је за Царску Лавру.²³ За потребе манастира, Свети Атанасије доноси Типик Велике Лавре који је круна његове делатности на Светој Гори.²⁴ Типик уређује монашки живот у манастиру и претеча је

¹⁸ Дионисија Папахрисанту, *Аѡонско монаѡѡѡво ѡочеѡи и ѡрѡанизација*, Друштво пријатеља Свете Горе Атонске, Београд 2003, 218.

¹⁹ *Ibid.*, 219.

²⁰ Измењен је број годишњих окупљања, данас су окупљања два пута годишње.

²¹ Свети Архиепископски Синод СПЦ, *Усѡав Свѡше Горе Аѡонске*, 7.

²² Свети Архиепископски Синод СПЦ, *Усѡав Свѡше Горе Аѡонске*, 8.

²³ Владимир Ђоровић, *Свѡша Гора и Хиландар*, Задужбина Светог манастира Хиландара, Београд 1985, 14.

²⁴ Типик је објављен у: Μανουήλ Γεδεών, *Ο Αθως – Αναμνήσεις, Εγγραφα, Σημειώσεις*, Κωνσταντινούπολη 1885, 245–272.

Првом Уставу Свете Горе.²⁵ Промене које је донео Свети Атанасије су првенствено аскетске природе углавном преузете из Студитског типика.²⁶

Особеност овог типика су решења којима се уређују односи између државе и манастира, односно дефинисање манастирске самосталности у односу на државу и цркву. Текст Конститутивне повеље почиње насловом: „Конституција Свете Горе и њени односи према држави и цркви“. Целокупно поглавље (почевши од првог члана па све до тринаестог), уређује статус манастира и њихов однос према држави и цркви. Питање односа између државе и цркве било је једно од најважнијих како тада у X, тако и у периоду настанка текста Нацрта, односно Конститутивне повеље у XX веку.

Поред одредби из области државно-црквеног права, особеност Атанасијевог типика је у избору игумана, конкретно о питању његове доживотне службе. Пред своју смрт, Свети Атанасије доноси још једну строжу одлуку. Он прописује да избор игумана врши епитроп²⁷ и петнаест угледних монаха. На овај начин је Свети Атанасије желео да пружи гаранције за правилни избор игумана.

У Статуту Свете Горе из 1926. у члану 108 се потврђује претходно речено:

...При унајређењу једној сабрајци за члана манастирске ујраве забрањено је свако мењање манастирских ошца осим чланова сабора. Једном изабран члан ујраве пошјаје доживошан, а ошјада из ујраве само по донешом решењу о осуди. Избор се врши према унушрашњем усшаву свакој манастира. ²⁸

Чл. 111.

Сваким оцѣиѣжиѣљним манасѣиѣром уѣравља унуѣира иѣуман са еѣи-
ѣройиѣјом и ѣеронѣиѣјом чиѣји се чланови бираѣју ѣо ѣройисима чл. 108.²⁹

Затим је у наставку од члана 112 па све до члана 120, пажња усмерена на избор игумана, његова права и обавезе, с тим што је важно да се нагласи члан 115, где се примећује да под одређеним условима игуман ипак може бити смењен:

*Їгуман је доживоїѿан, сем ако буде чинио исиѿује или се ѿкаже неїѿ-
вољан у своїм дужносїѿима и не исиѿравља своје изїреде.³⁰*

²⁵ Д. Ђукић (2016), 18.

²⁶ Више о Студитском типиксу види у: Владимир Антић, *Функција елементарна азмајској пѣшника у савременој бојослужбеној форми Православне цркве, лингвистичка анализа*, докторска дисертација, Православни богословски факултет у Београду, Београд 2017, 89–95.

²⁷ О узлози епитропа у светогорским манастирима види у: Тамара Матовић, „Епитроп (ἐπίτροπος) – извршилац тестаментa“, *Зборник радова Византолошког института* 51/1, Београд 2014, 187–214.

²⁸ Свети Архијерејски Синод СПЦ, *Устав Свеће Горе Аџонске*, 38.

²⁹ *Ibid.*, 39.

³⁰ *Ibid.*, 41.

3.3. Цимискијев типик (972.)

Овај извор права је први свеопшти акт којим су обједињене норме из световног и аутономног права светогорске монашке заједнице. Основна одлика овог типика је свеобухватност регулисања организације светогорске заједнице.³¹ Овај најстарији светогорски Устав или Први Устав Свете Горе, назван је Трагос (јарац), по јарећој кожи на којој је написан. Потписан је од стране 56 старца (геронда) и византијског цара Јована Цимискија, а документ се и данас чува у Кареји, административном центру Свете Горе.³²

Основна одлика овог типика је реорганизација монашког живота у односу на правила и типик Светог Атанасија Атонског из Велике Лавре. Први Устав Свете Горе регулисао је функционисање Протата, Прота и достојанственика монашке заједнице и њихове односе са монасима, као и односе између различитих категорија монаха.³³ Цимискијев типик наглашава да је Прот први управитељ целе Свете Горе, а његов избор потврђује сам цар.³⁴ Иако је њен управитељ, Прот не може самостално да доноси одлуке без Сабора игумана. Наиме, Сабор игумана и Прот представљају највишу власт према Цимискијевом типиком. У Конститутивној повељи из 1926. године наилазимо на нешто сложенију поделу власти у односу на Цимискијев типик. Највишу власт на Светој Гори нема појединац, већ Свештени протат кога чине Свештена општина и Света епископија (извршни одбор Протата). У првом поглављу Конститутивне повеље, у члану 11 дефинисан је Свештени протат:

*Свешћени протат Свете Горе, чија права прописују специјалне одредбе овог Устава, састављен је од двадесет прейсхавника свешћених манастира, по један из сваког манастира; он заседа у Кареји и њерманенито је ишло познаито под именом Свешћена општина Свете Горе Ајонске.*³⁵

Утицај Трагоса на Конститутивну повељу уочава се на неколико примера, један од важнијих односи се на број заседања свештеног Протата. Типиком Светог Атанасија, прописана су заседања три пута годишње, док су свеопштим Цимискијевим типиком заседања предвиђена два пута годишње, што је прописано и тренутно важећим Стаутом. Цимискијев типик донео је важну одредбу која се односи на трајање искушеничког периода монаха, где прописује да је неопходно да искушенички период траје најмање једну годину. Сличан члан се уочава у Конститутивној повељи, а то је члан 93 који гласи:

³¹ Епископ Порфириј Успенский, *История Афона*, Труды Киевской духовной академии, Киев 1871, 265.

³² Мирко Сајловић, *Први и други Устав Свете Горе*, Православни Богословски факултет, Фоча 2016, 105.

³³ Д. Папахрисанту, 189.

³⁴ А. Ангелопулос, 38.

³⁵ Свети Архиепископски Синод СПЦ, *Устав Свете Горе Ајонске*, 8.

*За стицање у монашки чин пошребно је служићи као искушеник једну до три године и имати навршених 18 година старости. Монах иако пошрижен не подлеже никаквој војној обавези.*³⁶

У Цимискијевом типичу се налази основна подела монашке заједнице на Светој Гори. На првом месту је облик келијатског уређења (келија – пустињаци), затим облик који подразумева скитски начин уређења и живота (лавре) и последњи облик је живот у манастирима (општежитељни монаси). Посебно је важно да се истакне теорија која истиче да је типик цара Цимискија, монахе који су живели самостално у групама или засебно (келијатски облик уређења), спасао од потпуног нестајања.³⁷

4. ПИТАЊЕ СУВЕРЕНИТЕТА СВЕТЕ ГОРЕ НАКОН 1912.

Света Гора је још у првим вековима постојања тежила успостављању сопствене управе. Данас је ово питање регулисано највишим правним актом – Уставом Републике Грчке (чл. 105).³⁸ Самоуправни статус потврђује и Конститутивна повеља (чл. 9), као и Закон о потврди Устава Свете Горе (чл. 6). Међутим, до правних решења се није лако долазило, компликације су постојале код међународног признања грчког суверенитета над Атонским полуострвом.

До међународног признања суверенитета Свете Горе није дошло на Лондонској мировној конференцији (1912 – 1913.), а разлог је противљење Русије. Поменуте околности отвориле су „Атонско питање“, односно својеврсну дипломатску борбу око коначног дефинисања међународноправног положаја Свете Горе.³⁹ Први споразум који наглашава намере Русије према Светој Гори је Санстефански мировни споразум из 1878. године. Заштита имовине руских монаха, који постају привилеговани у односу на грчке монахе, прописана је чланом 22 овог споразума.⁴⁰ Мотиви за реакцију и противљење Русије налазе се у покушају заштите руских монаха на полуострву, којих је пред почетак Балканских ратова на Атосу било преко 3500. Међутим, оправдано незадовољство монаха грчког порекла који су сматрали да је природно припајање Свете Горе Грчком Краљевству, окончано је усва-

³⁶ *Ibid.*, 33.

³⁷ Д. Папахрисанту, 182.

³⁸ Nataliya Semenova, Ekaterina Kiseleva, Aleksandr Solntsev, „Legal Status of Mounth Athos and Modern Challenges“, *International Conference on Politics, Economics ang Management* (eds. Dina Elshenawi and Darko Vukovic), Zhengzhou 2019, 218.

³⁹ Далибор Ђукић, „Правни положај и организација монаштва на Светој Гори након првог Балканског рата“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 49/1, Нови Сад 2015, 254.

⁴⁰ *Ibid.*, 264.

јањем меморандума који је Свештена општина упутила тадашњем председнику Владе 25. јануара 1913. године. Усвојени меморандум је заправо један од многобројних који су предати у истом временском периоду различитим државним управама. У њиховој суштини налазио се опис светогорске управе из које је могуће уочити циљеве и намере аутора. Меморандум је указао на то да се пажња на Светој Гори посвећује броју манастира, као институцији неопходној за остваривање правног субјективитета, а не броју монаха који се у њима налазе.

Лондонским мировним уговором од 30. маја 1913. године, није уређено питање међународног суверенитета над Светом Гором. У уговору се истиче да државе савезнице Србија, Црна Гора, Бугарска, Грчка и Отоманско царство питање суверенитета поверавају великим силама (Немачкој, Аустроугарској, Енглеској, Италији и Русији).⁴¹ Задатак великих сила био је да регулишу међународноправни положај полуострва Атос и државе која се на њему налази. Препуштање ове важне одлуке великим силама није произвело посебне резултате, док је утицај руске дипломатије био ограничен из разлога што су се уважавали ставови других држава. Опадање руског утицаја евидентно је од 1917. године, када Бољшевичка револуција у потпуности гуши интересовање Русије за ову територију. У сваком случају, победу је однела фактичка власт Грчке над Светом Гором, што је касније потврђено најважнијим правним актом Свете Горе – Конститутивном повељом.

5. КОНСТИТУТИВНА ПОВЕЉА ИЛИ СТАТУТ СВЕТЕ ГОРЕ АТОНСКЕ (1926.)

Свеопшти правни акт чији је Нацрт настао 1924. године, а који је РГ усвојила две године касније (10. септембар 1926.), познат је под називом Статут или Конститутивна повеља Свете Горе. Поменути термини представљају најбољи еквивалент грчком термину „Καταστατικός Χάρτης“, који се користи у Уставу Републике Грчке из 1975. године.⁴² Према важећем Уставу Републике Грчке, детаљно одређивање статуса светогорских манастира и начина њиховог функционисања препуштено је Статуту Свете Горе, који уз сарадњу представника државе, сачињавају и изгласавају представници двадесет манастира, док су за његову потврду задужени Васељенска патријаршија и Парламент Републике Грчке (чл. 105, ст. 3).⁴³

⁴¹ *Ibid.*, 264.

⁴² Σύνταγμα της Ελλάδος (1975) – ФЕК А 111, Άρθρο 105, παράγραφος 3, доступно на: <https://www.e-nomothesia.gr/syntagma/syntagma-ellados-1975.html> (приступ: 21. 04. 2024).

⁴³ Д. Аврамовић, 434–435.

Историјска околност која је претходила настанку Конститутивне повеље је окончање грчко-турског рата и потписивање мировног уговора у Лозани.⁴⁴ Најпре је настао Нацрт који је петочлана комисија формирала у мају 1924. године, чије стогодишње обележавање истиче наше истраживање. Нацрт је формиран на основу Општих правилника из 1912. и 1921. године. Међутим, Нацрт је наишао на негативну реакцију монаха, посебно оног дела који се односи на „келијатско питање“. Затим је Министарство спољних послова формирало комисију у којој су учествовала два монаха. Комисија је утврдила два велика недостатка Повеље. Први је да у Нацрту нема учешћа државе, а други је да није благословљен од стране Цариградске патријаршије. Да би се овај проблем решио, комисија је саставила још два нацрта: Нацрт резолуције Велике Народне скупштине (који регулише статус Свете Горе унутар Грчке, као и права и привилегије које има), и Нацрт закона о ратификацији Конститутивне повеље којима су попуњене празнине и исправљене неправилности садржане у Повељи. Ова два нацрта најпре је одобрила Свештена општина, а убрзо и Цариградска патријаршија.

Комисија је нацрте проследила Министарству спољних послова на разматрање. Велика Народна скупштина је Нацрт прихватила, али он није одмах усвојен. Коначно је 10. септембра 1926. године, донет Декрет којим се потврђује Конститутивна повеља Свете Горе.⁴⁵ После шест дана Декрет о потврди Статута је објављен у Службеним новинама, а следећег дана је ступио на снагу. Статут Свете Горе не представља обичан акт аутономног права, већ један конститутивни акт, „параустав“, чији је поступак промене изузетно компликован, чак много сложенији од поступка промене закона.⁴⁶

Конститутивном повељом Светој Гори је потврђен аутономни статус унутар Грчке државе. Државни суверенитет гарантује се кроз представника државе кога директно именује Министарство спољних послова, то је гувернер који заседа у Кареји.⁴⁷ У Закону – Декрету о потврди Устава Свете Горе, друго поглавље посвећено је гувернеру, његовим правима и обавезама, као и дужностима како према држави од које је изгласан и постављен, тако и према Светој Гори. Конститутивна повеља члан 8 посвећује гувернеру, где се каже да је он:

*Представник грчке државе у Светој Гори делује преко својих орђана, наређује извршење манастирских и њојашњих решења уколико се ова доносе сајласно овом Сајајију.*⁴⁸

⁴⁴ Д. Ђукић (2016), 236.

⁴⁵ Д. Ђукић (2016), 239.

⁴⁶ Д. Аврамовић, 435.

⁴⁷ О. Зиньковский, „Статус афона и возможные угрозы ему в современном мире“ Православие РУ, Москва 2011.

⁴⁸ Свети Архиепископский Синод СПЦ, *Устав Святе Горе Афонске*, 7.

Канонски и духовно Света Гора припада Васељенској Патријаршији. Два главна примера који то доказују су помињање Васељенској патријарха на бојослужењима и право жалбе Патријаршији. Конститутивном повељом чланом 5 се ово потврђује:

Сви свештени манастири у Светој Гори, као патријаршијски и савројиски, подпадају под јурисдикцију Велике Христове Источне православне цркве. Не дозвољава се ничији други помен сем имена Васељенској патријарха. Ниједном иноверцу, шизматичку није дозвољено наступање на Светој Гори.⁴⁹

Самосталност у односу на Грчку и Васељенску патријаршију знак је сигурности за манастире и монашку заједницу Свете Горе.⁵⁰ Свих двадесет манастира су потпуно независне установе, независни су чак и једног од другог. Међутим, оно што је можда и важније је то да је Статут Свете Горе правни акт који је оличење сигурности манастирима и Светогорцима. Разлог томе налази се у природи Конститутивне повеље, која превазилази природу законског акта. Иако Устав из 1975. Конститутивну повељу одређује као законодавни акт који детаљно уређује начин живота и рада светогорских манастира,⁵¹ ипак се чини да Повеља има већу правну снагу од закона из разлога што ниједна његова одредба не може бити промењена обичним законом. Свака промена Статута мора бити изгласана од представника свих 20 манастира, затим потврђена најпре од стране Васељенске патријаршије, па тек на крају следи ратификација од стране грчког парламента.⁵²

6. ЗАКОН – ДЕКРЕТ О ПОТВРДИ УСТАВА СВЕТЕ ГОРЕ (1926.)

Република Грчка је потврдила Нацрт Конститутивне повеље Свете Горе из 1924. године, на најзваничнији могући начин, а то је доношењем Закона који се на то односи. Наиме, на предлог Министарског Савета, држава је донела Закон од 44. члана где се већ се у првом члану истиче:

Потврђује се приложени Устав Свете Горе Ајонске под гайумом од 10. маја 1924., изгласан од Ванредној гилој сабора двадесет свештених манастира и одобрен од Васељенске патријаршије, уколико није противан следећим одредбама.⁵³

⁴⁹ *Ibid.*, 6.

⁵⁰ Zachary Chitwood, „Elective Affinities: Papal and Regal Privileges for Mount Athos and the Holy Mountain's Relationship with the Medieval West”, *Endowment Studies* 7, Brill – Leiden 2023, 46.

⁵¹ X. К. Папастатис, 528.

⁵² Д. Аврамовић, 435.

⁵³ Свети Архиепископски Синод СПЦ, *Устав Свете Горе Ајонске*, 69.

Овај Декрет је специфичан из разлога што већ у другом члану можемо видети какве све то царинске и пореске привилегије ужива Света Гора у односу на Грчку. Привилегије се тичу увоза на Свету Гору, где је Закон веома јасан и каже да је дозвољен сваки увоз вредности хиљаду металних драхми⁵⁴ по монаху, а контролу врши Министарство финансија Грчке и Свештена општина Свете Горе.

Друго поглавље овог Закона односи се на потврђивање самоуправе на Светој Гори, где је посебно значајна улога гувернера, именованог од Министарства спољних послова. Гувернеру су овим законом посвећени чланови 3, 4 и 5. Он је представљен као начелник Свете Горе, односно посредник између државе Грчке и монашке државе Свете Горе.

Делатност ванредног двадесеточланог сабора прописана је чланом 6, где је важно нагласити да се овај сабор састаје два пута годишње и да га чине представници свих двадесет манастира. Истим чланом гарантовано им је право прописивања уредби које морају бити сагласне са Конститутивном повељом. Уредбе које они донесу, накнадно прегледа гувернер и прослеђује надлежном Министарству, осим уредби које су духовне природе, за које је надлежна Васељенска патријаршија.

Посебно је важна садржина последњег члана (чл. 44) овог Закона:

*Заједно са овим законодавним Декретом ојављује се Устав Свете Горе, који се њим потврђује у Службеним новинама као државни закон. Важност овог законодавног декрета почиње један дан после скупљања на снагу Устава (државног) који ће га објавити.*⁵⁵

Овај Закон објављен је у Атини 10. септембра 1926. године. А потписао га је лично тадашњи председник Грчке, Павлос Кундуриотис, као и Министарски савет са својим члановима. Усвајањем Конститутивне повеље коначно је стављена тачна на унутрашњу организацију и устројство Свете Горе, као и на њен међународноправни субјективитет.

7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Овим истраживањем у години која је пред нама обележавамо сто година од доношења Нацрта Конститутивне повеље од 10. маја 1924. године. Конститутивна повеља или Статут како се другачије назива, ће за две године прославити стогодишњи јубилеј. Стогодишњој примени супротстављало се неколико ревизија, и то из 1948, 1969, 1984 и 1986. године, које нису битно утицале на садржај правног извора. Разлог је тај што Конститутивна

⁵⁴ Грчка драхма (Ελληνική δραχμή) је некадашња национална валута Грчке (од 1831 – 1927.). Поређења ради, један еуро има вредност око 340 грчких драхми.

⁵⁵ Свети Архиепископски Синод СПЦ, *Устав Свете Горе Ајфонске*, 19.

повеља испуњава све потребе и очекивања како светогорске заједнице, тако и Републике Грчке.

Први Устав Свете Горе трајао је осамдесет година, Други (Мономахов типик из 1048. године) трајао је 156 година, све до окупације Атона 1204. године, када га замењује франачки систем управе. Типик из 1810. године примењивао се све до 1924. године што је 114 година. Природа светогорских Статута је да се представљају као најтемељнији и најдуготрајнији правни извори. Важност и постојаност неког типика у највећој мери одређује његово поштовање и строго придржавање од стране Светогораца.

Круцијална особеност анализираних Статута је то што власт на полуострву извире из двадесет самоуправних манастира који га сачињавају. Васељенска патријаршија и Грчка имају дужност надзорног органа, који интервенише једино код решавања питања која по својој природи не приличе Светој Гори и Светогорцима. То су тешка кривична дела, крађе, уништавање верских објеката или тешки теолошки преступи, неканонски поступци. За све остало задужена је аутономна управна, извршна и судска власт Свете Горе која делује на територији полуострва.

Првобитни облици уређења на Атонском полуострву оставили су значајан траг у обликовању Нацрта Конститутивне повеље из 1924. године. Њихова важност је у томе што представљају здрав темељ светогорске организације и устројства који је неопходно одржати. И поред различитих спољашњих утицаја и превирања на Атонском полуострву, награда за одрживост уследила је након пуних 10 векова. Доношење Конститутивне повеље означило је тријумф светогорског уређења и његове правне природе.

Типик Атанасија Великог из X века тежио је самосталности и регулисању државно-црквених односа. Његов посебан допринос везује се за доживотни избор игумана. Прецизне одредбе о избору игумана из периода Атанасија Великог у потпуности су примењиве и данас. Посебно је важно да избор буде прецизно регулисан, а да се провери кандидатова достојност звању у које се бира. Бројне су норме из Конститутивне повеље које потврђују важност овог избора где се уочава заправо о каквој одлуци и избору је реч.

Посебна одлика Цимискијевог типика је признавање Света Горе као независне монашке државе, која може потпуно самостално да уређује унутрашња питања. Аутономија и независност су најбоље везе које постоје између првог и последњег правног извора.

Корак по корак, Света Горе је успела да сачува свој интегритет и то као субјекат унутрашњег правног поретка Републике Грчке од 1913. године (Букурештански мировни уговор). Систематични концепт и практична примена Конститутивне повеље, и њена зајемченост у Уставу Републике Грчке, шире утисак да је након десет векова постигнуто трајно решење како на примеру суверенитета и територијалног интегритета, тако и правног поретка Свете Горе Атонске.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Аврамовић Д., „Света Гора – између аутономности и државности“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 47/2, Нови Сад 2013, 431 – 447.
- Ангелопулос, А., *Монашка заједница Свеће Горе*, Манастир Хиландар, Света Гора Атонска, 1997.
- Антић В., *Функција елементарних азбука у савременој богослужбеној форми Православне цркве, литургијолошка анализа*, докторска дисертација, Православни богословски факултет у Београду, Београд 2017.
- Велимировић, Н., *Животи и речи Свете Саве*, Добробит, Београд 2012.
- Γεδεών, Μ., *Ο Άθως – Αναμνήσεις, Έγγραφα, Σημειώσεις*, Εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου, Κωνσταντινούπολη 1885.
- “General information about Mount Athos”, *Афонский Православный Паломнический Центр “СВЯТОГОРА”*, Москва 2015. Доступно на: <https://sviatogora.com/general-information-mount-athos/> (приступ: 19. 03. 2024.)
- Ђукић, Д., „Правни положај и организација монаштва на Светој Гори након првог Балканског рата“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 49/1, Нови Сад 2015, 253 – 271.
- Ђукић, Д., *Правноисторијска анализа стања и организације светогорске монашке заједнице*, докторска дисертација, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2016.
- Живојиновић, М., „Почети светогорског монаштва (Од краја VIII до друге половине IX века)“, *Казивања о Светој Гори*, Просвета, Београд 1995, 12 – 15.
- Зиньковский, О., „Статус афона и возможные угрозы ему в современном мире“, *Православие РУ*, Москва 2011. Доступно на: <http://www.pravoslavie.ru/47653.html> (приступ: 12. 03. 2024.)
- Kermeli, E., *Central administration versus provincial arbitrary governance: Patmos and Mount Athos monasteries in the 16th century*, Cambridge University Press, Cambridge 2008.
- Konidaris, I., „The Mount Athos Avaton“, εκδ. Εκδόσεις Α. Σάκκουλας, Ατina 2000, 215–226.
- Κτενάς, Χ., *Та εν Αγίω Όρει ιερά καθιδρύματα και ο διέπων αυτά οργανισμός*, Τύποις Μιχαηλίδου & Κομνηνο, Θεσσαλονίκη 1925.
- Матовић, Т., „Епитроп (ἐπίτροπος) – извршилац тестаментa“, *Зборник радова Византолошког института* 51/1, Београд 2014, 187 – 214.
- Μοσχόπουλος, Διονύσης, „Το νομικό καθεστώς του Αγίου Όρους, μία критική αποτίμηση στο πλαίσιο της θεολογικής σκέψης, της νομικής κοινωνιολογίας και της θεσμικής θεωρίας του νόμου“, σε : *Αγάπης αντιδωρον, Μνήμη Μητροπολίτου κυρού Γερασίμου Φωκά*, Ιερά Μητρόπολις Κεφαλληνίας, Αργοστόλι 2019, 365-392.
- Панајотис, Х., *Света Гора Аџонска*, Задужбина Светог манастира Хиландара, Београд 2009.
- Папахрисанту, Д., *Аџонско монаштво њочеци и организација*, Друштво пријатеља Свете Горе Атонске, Београд, 2003.

- Сајловић, М., *Први и други Устави Свете Горе Аѡонске*, Православни Богословски факултет Светог Василија Острошког, Фоча 2016.
- Свети Архиепископски Синод Српске Православне Цркве, *Устави Свете Горе Аѡонске*, Београд, 1959.
- Semenova, N., Kiseleva, E., Solntsev, A., „Legal Status of Mount Athos and Modern Challenges“, *International Conference on Politics, Economics and Management* (ed. Dina Elshenawi and Darko Vukovic), Zhengzhou 2019, 216 – 222.
- Σύνταγμα της Ελλάδος (1975) – ФЕК А 111. Доступно на: <https://www.e-nomothesia.gr/syntagma/syntagma-ellados-1975.html> (приступ: 21. 04. 2024)
- Ђоровић В., *Света Гора и Хиландар*, Задужбина Светог манастира Хиландара, Београд 1985.
- Успенский, П., *История Афона*, Труды Киевской духовной академии Киев 1871.
- Хиландарац, О., *Светогорски Богослужбени Устави*, Крагујевац, 2012. год.
- Хараламбос, П., „Савремени правни статус Свете Горе“, Зборник радова Византолошког института 41/1, Београд 2004, 525 – 536.
- Chitwood, Z., „Elective Affinities: Papal and Regal Privileges for Mount Athos and the Holy Mountain’s Relationship with the Medieval West“, *Endowment Studies* 7, Brill – Leiden 2023, 44–69.

Aleksandar B. Vasiljević
Institute of european studies, Belgrade
aco.vasiljevic96@gmail.com
ORCID ID: 0009-0003-9167-6224

One Hundred Years since the Draft of the Constitutional Charter: Legal Regulation up to the 10th Century and Its Reflection on the Current Source of Law

Abstract: *The draft of the Constitutive Charter of Mount Athos (1924) is a legal act that will mark its centenary in 2024. In the research, the author applies a comparativist approach to the legal arrangement of Mount Athos until the 10th century and its effect on the current Statute. The forms of the St. Athos arrangement, based on the Cathedral of the Elders, the Athanasius and Tsimiski typica, managed to survive in fragments despite military occupations, political and other circumstances. The regulation of legal subjectivity over the Athos peninsula is a crucial circumstance and the most important contribution to the creation of the relevant source of law. The author introduces us to a wide range of constitutional and legal solutions prescribed by the Constitutional Charter, as well as to the Decree by which the Greek state officially confirmed and presented the most important legal act of Mount Athos. The author's goal is to use research to encourage the professional public to celebrate the double jubilee in 2026: one hundred years since the adoption and one hundred years of application of the Constitutive Charter.*

Keywords: *Holy Mountain, Draft Constitutive Charter, Monastic community, legal subjectivity.*

“No Place on Earth Can be Compared to This”
(Holy Bishop Nikolaj Velimirović)

Датум пријема рада: 04.08.2024.

Датум достављања коначне верзије рада: 01.10.2024.

Датум прихватања рада: 12.12.2024.